

*О.Д. Левченко, В.І. Шульгіна, доктор філологічних наук
(Національний авіаційний університет, Україна)*

Документальна журналістика як зброя інформаційної війни: український досвід

Українська документалістика під час війни – це потужна зброя в інформаційній війні, що фіксує події та формує глобальну думку про агресію. Фільми викривають жорстокість окупантів, силу українського опору та є інструментом боротьби за міжнародну підтримку та справедливість.

В умовах сучасних збройних конфліктів інформаційна війна займає одне з ключових місць, оскільки вона визначає сприйняття війни в суспільстві та формує громадську думку на міжнародній арені. Вплив інформаційної війни є особливо актуальним в контексті російсько-української війни, де інформація стає не менш важливою, ніж зброя на полі бою. Саме в таких умовах документалістика стає потужним інструментом, який дозволяє не тільки фіксувати події, але й викривати маніпуляції, пропаганду та інші методи інформаційного тиску.

Незважаючи на загальновизнане значення інформації та інформаційної війни (ІВ) у сучасних конфліктах, в академічних та професійних колах досі не існує єдиного трактування цього терміну. Сама природа ІВ залишається предметом дискусій, оскільки її основні елементи мають різні тлумачення в залежності від підходів, використовуваних науковцями та військовими аналітиками. Одні розглядають інформацію з кількісної точки зору — як необроблені дані або цифрові сигнали, що циркулюють у системах комунікації. Інші віддають перевагу якісному підходу, вбачаючи в інформації не просто дані, а ідеї або «меми», здатні об'єднувати групи людей навколо певних ідеологічних наративів. Це підкреслює глибину і багатогранність самого терміну "інформація", що може бути як технологічним ресурсом, так і інструментом впливу на колективну свідомість.

Крім того, предметом обговорень є місце інформаційної війни у загальній концепції війни. Частина дослідників та практиків схиляється до думки, що ІВ слід розглядати виключно в контексті традиційної війни між державами, в той час як інші акцентують увагу на її нерегулярному характері, залучаючи до аналізу недержавні суб'єкти конфлікту, такі як терористичні угруповання, організовані злочинні мережі або медійні структури, що підтримують агресивну політику. Третя точка зору передбачає змішання обох підходів, визнаючи, що сучасні війни рідко обмежуються одним типом конфлікту.

Такий плюралізм думок, як зазначає Network for Border Crossing Journalism, призводить до формування різних стратегій у практичному застосуванні ІВ, кожна з яких має свої переваги та недоліки залежно від конкретних умов конфлікту.

Міністерство оборони США (МО США), зокрема через свої чотири основні види збройних сил, пропонує власне бачення інформаційної війни. Хоча всі визначення узгоджені з єдиною доктриною, кожен вид військ має різні підходи до її реалізації. Це створює те, що можна назвати "кількісним спектром", де більшість визначень акцентують увагу на технологічно-орієнтованих аспектах ІВ, що базуються на даних. Проте, з часом, зростає визнання важливості людських факторів, зокрема емоцій та ідей, у формуванні доктринального розуміння інформаційних операцій.

Згідно з визначенням Об'єднаного комітету начальників штабів США, яке наведено в публікації "Спільна публікація 3-0: Спільні кампанії та операції", інформаційна війна визначається як «інтегроване застосування інформаційних можливостей (IRC) у взаємодії з іншими операційними напрямками з метою впливу, підриву, корумпування або узурпації процесу прийняття рішень супротивниками або потенційними супротивниками при одночасному захисті власних процесів прийняття рішень». Це визначення наголошує на тому, що інформаційна війна спрямована на досягнення контролю над процесами ухвалення рішень ворожої сторони.

Окрім того, інформаційна війна розглядається як така, що відбувається в "інформаційному середовищі", що складається з трьох основних компонентів: фізичного, інформаційного та когнітивного вимірів. Фізичний вимір охоплює системи управління і командування, ключових осіб, що приймають рішення, та інфраструктуру, яка їх підтримує. Інформаційний вимір включає всі аспекти збору, обробки, зберігання та розповсюдження інформації, а також захист цієї інформації від втручання. Когнітивний вимір охоплює свідомість та сприйняття тих, хто передає або отримує інформацію, і їхні реакції на неї. Саме когнітивний вимір визначає, як інформація впливає на рішення та поведінку осіб, які залучені до конфлікту.

Варто відзначити, що наведене вище визначення стосується не стільки інформаційної війни в чистому вигляді, скільки "інформаційних операцій" (ІО), термін який часто використовується для уникнення юридичних обмежень, пов'язаних з визначенням війни. Проте в контексті збройних сил США терміни ІВ і ІО часто використовуються взаємозамінно, що підкреслює змінюваність доктринального підходу до цієї галузі.

Як підкреслюється в словнику "Фактчекінг і медіаграмотність" від Центру аналітики і розслідувань, інформаційна війна – це форма політичного насильства, що включає комплекс спланованих інформаційно-технічних і інформаційно-психологічних операцій, спрямованих на вплив на установки та поведінку різних аудиторій з метою досягнення політичних або військових переваг.

Документальні фільми, репортажі та хроніки, створені українськими журналістами та документалістами, набули особливого значення як засоби боротьби за правду та справедливість. Вони служать як доказовий матеріал для майбутніх судових процесів, архіву війни, а також інструментом для контрпропаганди на світовій сцені. Унікальність української документалістики полягає в її здатності не лише доносити реалії війни до міжнародної спільноти,

але й емоційно впливати на глядача, формуючи його ставлення до агресії та сприяючи солідарності з Україною.

Згідно з дослідженням Network for Border Crossing Journalism, Російська Федерація має давню історію систематичного спотворення історичних фактів, використання дезінформації, маніпуляцій та пропагандистських методів з метою досягнення власних геополітичних цілей. Ці методи охоплюють не лише класичні медіаресурси, а й такі культурні інструменти, як кінематограф, який активно використовується для конструювання альтернативної реальності в інформаційному просторі. На сучасному етапі російсько-української війни цей процес набуває нових форм. Росія прагне за допомогою кінофільмів поширювати пропагандистські наративи на міжнародній арені, створюючи викривлені уявлення про реальні події.

Один із показових прикладів – зйомки фільму про так зване «визволення» Маріуполя, міста, яке було зруйноване внаслідок агресивних дій російських військових. Через такі проєкти Росія намагається легітимізувати власну версію подій, подаючи окупацію та руйнування як акт «спасіння» місцевого населення. Такі маніпулятивні наративи мають на меті вплинути на світову громадську думку та змінити уявлення про війну, яку Росія веде проти України.

Попри це, твердження про те, що українське суспільство не має достатніх інструментів для протистояння такій інформаційній агресії, є помилковим. За час повномасштабної війни в Україні було створено велику кількість документальних фільмів, які стали дієвим засобом боротьби з дезінформацією. Ці фільми демонструють реальні події та масштаби російської агресії, доносячи правду про війну до широкої міжнародної аудиторії. Зокрема, українські режисери за допомогою документальних стрічок зуміли зібрати мільйони переглядів, а їхні роботи були представлені на провідних міжнародних кінофестивалях.

Документальні фільми, створені в Україні, слугують важливим інструментом контрпропаганди, сприяють поширенню обізнаності про реальні наслідки російської агресії та формуванню більш об'єктивного бачення подій. Крім того, ці фільми відіграють ключову роль у консолідації міжнародної підтримки України, підкреслюючи необхідність подальшого надання допомоги як на дипломатичному, так і на військовому рівнях. Прикладом такого кіно є фільм **«Один день в Україні»** режисера Володимира Тихого, що показує 14 березня 2022 року, день, коли українці ховались у метрополітені Києва під час обстрілів, а їхнє життя різко змінилося. Такий підхід до відтворення реальних подій є прикладом, як через особисті історії можна донести правду про війну до міжнародної аудиторії.

Фільм **«20 днів у Маріуполі»** Мстислава Чернова також використовує документальні свідчення, щоб висвітлити облогу Маріуполя. Він показує трагедію війни через кадри масових поховань та бомбардування, водночас акцентуючи на ролі журналістів у висвітленні конфлікту. Фільм зосереджується на тому, як документальні свідчення з фронту можуть вплинути на глобальну думку про події в Україні та викликати співчуття й підтримку міжнародної спільноти.

Аналогічно, робота **«Маріуполь: Хроніки пекла»** Лізи Титарінової будується на свідченнях очевидців, які вижили під час обстрілів міста. У поєднанні з кадрами довоєнного Маріуполя, цей фільм розкриває контраст між мирним життям і жахом, спричиненим війною. Це підсилює розуміння того, як документальне кіно може відтворювати історії окремих людей і використовувати їх для побудови загальної картини жорстокості агресора.

Особливу увагу варто звернути на документальний фільм **«Жити на межі»** Павла Пелешка, який охоплює події від Революції Гідності до сьогоднішнього дня, показуючи досвід українських ветеранів та волонтерів. Це кіно не просто хроніка війни — це особисті історії, які підкреслюють як кожен епізод є важливим у формуванні загальної картини війни, і через такі історії західна аудиторія може краще зрозуміти контекст конфлікту.

Важливим елементом сучасного українського документального кіно є також показ людського потенціалу та сили духу, що втілюється у фільмі **«Ми не зникнемо»** Аліси Коваленко, який зосереджується на житті підлітків із Луганської області. Незважаючи на всі труднощі війни, ці молоді люди продовжують мріяти та шукати можливості для самореалізації. Такий підхід демонструє, що документальне кіно може не лише фіксувати події, а й надихати, формуючи позитивний образ майбутнього.

Ще одним прикладом є фільм **«Йди за мною»** Любомира Левицького, який відтворює унікальну військову операцію за участю дронів. Використання новітніх технологій у порятунку цивільних стало важливим символом цієї війни, і такі фільми показують світові, що українські Збройні сили не лише захищають свою землю, але й впроваджують інновації для мінімізації втрат серед цивільного населення.

Фільм **«Буча 22»** Владислава Васильченка розкриває воєнні злочини, вчинені росіянами у Бучі, що стали символом звірств агресора. Через історії родини Чикмарьових цей фільм підкреслює важливість документального кіно як інструменту фіксації злочинів і формування доказової бази для майбутніх міжнародних судів над воєнними злочинцями.

Висновки

Підсумовуючи, можна зазначити, що українські документальні фільми під час війни стали потужною зброєю в інформаційній війні. Вони не тільки фіксують події, але й формують глобальну думку про агресію, наголошуючи на жорстокості окупантів та силі українського опору. Фільми на зразок **«Один день в Україні»**, **«20 днів у Маріуполі»** та інші, є не лише свідченням трагедій, але й інструментом боротьби за міжнародну підтримку та справедливість.

Список літератури

1. Мірошниченко П. В., Гороховський О., Мельникова-Курганова О. ., Островська Н. Фактчекінг і медіаграмотність: словник термінів. Київ: ГО "Центр аналітики і розслідувань", 2020. 79 с.
2. Bingle M. What is Information Warfare? - The Henry M. Jackson School of International Studies. *The Henry M. Jackson School of International Studies*.

URL: <https://jsis.washington.edu/news/what-is-information-warfare/> (дата звернення: 06.09.2024).

3. Nothing but the truth: 10 war documentaries. Home | n-ost. URL: <https://n-ost.org/article/nothing-but-the-truth-10-war-documentaries> (дата звернення: 06.09.2024).

4. Konstankevych I., Kostusiak N., Shulska N., Stanislav O., Yelova T., Kauza I. Media Manipulation as a Tool of Information Warfare: Typology Signs, Language Markers, Fact Checking Methods. *Ad Alta*. 2022. Vol. 12, Iss. 2, Spec. Iss. XXIX. P. 224–230.